

Janusz Gęsicki

Efektywność wyrównawczej funkcji gimnazjum w świetle egzaminów zewnętrznych

Punktem wyjścia niech będzie deklaracja autorów reformy oświaty rozpoczętej w 1999 roku, którzy wśród trzech celów proponowanej zmiany na drugim miejscu deklarują wyrównywanie szans edukacyjnych. Cel ten miał być realizowany przede wszystkim w nowym typie szkoły – w gimnazjum.

W projekcie reformy czytamy, że *sieć gimnazjów gminnych, a więc szkół o lepszym wyposażeniu i wyżej kwalifikowanej kadrze nauczycielskiej, powinna również sprzyjać podnoszeniu poziomu cywilizacyjnego środowisk wiejskich i zapewniać młodzieży szerszy dostęp do liceów (Reforma systemu edukacji. Projekt, Warszawa 1998, s. 10).*

Rozwinięcie tej koncepcji znajdujemy w dziewiątym zeszycie *Biblioteczki Reformy* (Warszawa 1998, s. 8):

Dużą rolę przywiązuje się do gimnazjum jako szkoły wyrównującej szanse młodzieży przychodzącej ze szkół mniejszych, słabszych w swej obsadzie kadrowej i zaopatrzeniu w pomoce naukowe. Zmiana środowiska szkolnego, która nastąpi już po klasie szóstej, może niejednokrotnie w odpowiednim momencie życia wprowadzić dziecko zdolne w świat, w którym nauka jest wartością wysoko cenioną. Dziecko słabsze lub zaniedbane środowiskowo powinno otrzymać szybką pomoc w uzupełnieniu wiedzy i umiejętności. Klasa pierwsza gimnazjum zadecyduje więc o powodzeniu w nauce i przyszłości edukacyjnej licznej rzeszy młodzieży. Duży wysiłek nauczycieli powinien być w tej klasie skierowany na prowadzenie zajęć wyrównawczych.

Jak z tego wynika, w koncepcji reformy główną funkcję egalitaryzacyjną miało spełniać gimnazjum.

Warto więc przyjrzeć się, jak z realizacji tej funkcji wywiązuje się ten typ szkoły. Dobrą okazją do tego są wyniki pierwszych egzaminów zewnętrznych przeprowadzonych wśród uczniów kończących gimnazja w 2002 roku. Przypomnijmy zatem, czemu ma służyć system sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych przeprowadzanych po każdym etapie kształcenia.

Ma przede wszystkim zapewnić lepszą jakość edukacji, ułatwić porównywalność świadectw szkolnych (w naszym kraju, jak również w innych), a także pozwolić na zdiagnozowanie osiągnięć edukacyjnych i braków uczniów, ułatwić ocenę oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych nauczycieli w poszczególnych szkołach. Poza tym da szkołom potwierdzenie (lub nie) słuszności wybranej przez nie drogi kształcenia. Uzyskamy również zwrotne informacje o jakości stosowanych programów zajęć szkolnych (*Reforma...*, s. 50).

Wyniki sprawdzianów i egzaminów są więc wystandaryzowaną miarą efektów pracy szkół. Przy pewnych założeniach mogą być również miarą stopnia realizacji zadań związanych z wyrównywaniem szans edukacyjnych w gimnazjum. W tym zakresie można postawić co najmniej dwie hipotezy.

Pierwsza dotyczy porównania wyników sprawdzianu po szóstej klasie szkoły podstawowej i egzaminu gimnazjalnego. Jeżeli gimnazjum spełniłoby funkcję wyrównującą, to rejon o najniższych wynikach po szkole podstawowej nie powinny pokrywać się z rejonami o najniższych wynikach uzyskanych na egzaminie gimnazjalnym. Wynik egzaminu gimnazjalnego nie powinien zależeć od tego, z jakiej szkoły podstawowej uczeń

przyszedł. Co więcej, rozpiętość wyników sprawdzianu po szóstej klasie w poszczególnych regionach powinna na egzaminie gimnazjalnym ulec spłaszczeniu.

Druga hipoteza dotyczy środowiska, w jakich działają gimnazja. Gdyby spełniały one funkcję egalitaryzującą, to poziom uzyskanych rezultatów nie powinien pokrywać się z poziomem zamożności poszczególnych regionów kraju. Przy czym w obrazowaniu poziomu zamożności warto się skupić na wskaźnikach pokazujących zakres ubóstwa. W swoich analizach zastosowałem miary dotyczące stopy bezrobocia oraz liczby osób korzystających z materialnej pomocy społecznej na 10 tys. ludności. Za region zaś przyjąłem województwo.

Spróbujmy teraz zweryfikować te hipotezy.

Jeżeli chodzi o sprawdzian po szkole podstawowej, to najłabsze wyniki uzyskali uczniowie z województw: zachodniopomorskiego, lubuskiego i warmińsko-mazurskiego. Obrazuje to tabela 1. Podobnie w układzie wojewódzkim rozkładają się najłabsze wyniki uzyskane na egzaminie gimnazjalnym (tab. 2 i 3). Można więc powiedzieć, że tam gdzie szkoły podstawowe dostarczyły do gimnazjów słabszych niż gdzie indziej absolwentów, tam również słabsi byli absolwenci gimnazjów. Co więcej, najniższy średni wynik po szkole podstawowej (27,9 woj. zachodniopomorskie i lubuskie) był o 5,42% niższy od średniej krajowej (29,5) i o 8,82% niższy od najwyższej średniej

Tabela 1. Wyniki sprawdzianu po szkole podstawowej

Województwo	Wynik ogółem		Czytanie	Pisanie	Rożu mowanie	Korzystanie z informacji	Wykorzystywanie wiedzy w praktyce
maksymalna liczba punktów	40		10	12	8	2	8
dolnośląskie	29,9	75%	78%	82%	74%	85%	58%
kujawsko-pomorskie	29,2	73%	78%	79%	73%	84%	56%
lubelskie	29,5	74%	80%	78%	73%	86%	57%
lubuskie	27,9	70%	76%	75%	68%	83%	53%
łódzkie	29,7	74%	81%	76%	76%	88%	59%
małopolskie	30,4	76%	81%	80%	77%	86%	60%
mazowieckie	30,6	76%	82%	82%	76%	87%	60%
opolskie	29,8	74%	78%	81%	74%	83%	57%
podkarpackie	29,6	74%	79%	79%	74%	85%	58%
podlaskie	30,2	76%	81%	80%	75%	88%	60%
pomorskie	29,1	73%	78%	77%	73%	83%	57%
śląskie	29,2	73%	79%	79%	73%	84%	55%
świętokrzyskie	29,5	74%	81%	74%	76%	87%	59%
warmińsko-mazurskie	28,5	71%	77%	77%	70%	85%	54%
wielkopolskie	28,7	72%	77%	77%	71%	84%	55%
zachodniopomorskie	27,9	70%	76%	74%	68%	83%	54%
kraj	29,5	74%	79%	78%	73%	85%	57%

Źródło: Raport z wyników sprawdzianu po szkole podstawowej 2002. Centralna Komisja Egzaminacyjna, s. 17 (www.cke.edu.pl)

Tabela 2. Średnie wyniki z części humanistycznej egzaminu gimnazjalnego

Województwo	średni wynik ogółem		czytanie i odbiór tekstów kultury	tworzenie własnego tekstu
maksymalna liczba punktów	50		25	25
dolnośląskie	30,8	62%	70%	53%
kujawsko-pomorskie	28,6	57%	67%	47%
lubelskie	30,0	60%	71%	49%
lubuskie	28,9	58%	68%	47%
łódzkie	30,1	60%	72%	49%
małopolskie	31,6	63%	72%	54%
mazowieckie	30,9	62%	72%	51%
opolskie	29,7	59%	68%	51%
podkarpackie	29,8	60%	70%	49%
podlaskie	30,0	60%	70%	50%
pomorskie	29,7	59%	69%	50%
śląskie	31,0	62%	70%	54%
świętokrzyskie	30,3	61%	73%	49%
warmińsko-mazurskie	27,9	56%	67%	45%
wielkopolskie	29,9	60%	69%	51%
zachodniopomorskie	29,5	59%	69%	49%

Źródło: Centralna Komisja Egzaminacyjna w Warszawie. Egzamin gimnazjalny 2002. Wyniki krajowe, s. 18 (www.cke.edu.pl)

(30,6 woj. mazowieckie). Dystanse te wyraźnie wzrosły w przypadku egzaminu gimnazjalnego. Najniższa średnia w części humanistycznej (27,9 woj. warmińsko-mazurskie) była o 7,62% niższa od średniej krajowej i o 11,71% niższa od najwyższej średniej (31,6 woj. małopolskie). Jeszcze bardziej dystans ten wzrósł w odniesieniu do części matematyczno-przyrodniczej, gdzie najniższa średnia (25,2 woj. lubuskie) była o 10,64% niższa od średniej krajowej i o 18,45% od najwyższej średniej (30,9 woj. świętokrzyskie). Można więc powiedzieć, że dystans między regionami o wysokiej i niskiej efektywności szkoły podstawowej powiększa się na poziomie szkoły gimnazjalnej. Z tego punktu widzenia gimnazjum nie wypełnia zatem założonej funkcji wyrównawczej.

Przejdźmy teraz do weryfikacji drugiej hipotezy, polegającej na porównaniu wyników egzaminu gimnazjalnego w poszczególnych województwach z zakresem występowania w tych województwach środowisk defaworyzowanych społecznie. Wskaźniki obrazujące zakres ubóstwa zawiera tabela 4.

Najwyższą stopę bezrobocia w 2000 roku notowaliśmy w województwach: warmińsko-mazurskim, lubuskim i zachodniopomorskim. Identycznie rzecz się przedstawia jeżeli chodzi o klientelę pomocy społecznej. Można więc powiedzieć, że najślabsze wyniki egzaminów gimnazjalnych zanotowaliśmy w regionach o najwyższym nasileniu ubóstwa. Gimnazjum nie niweluje więc nierówności wynikających ze słabości środowiska społecznego uczniów. Czy jednak nie zmniejsza dystansów społecznych? Na to pytanie generalnie można odpowiedzieć, że dystanse międzyregionalne w zakresie

wyników sprawdzianu i egzaminu są zdecydowanie mniejsze niż różnice w zasięgu sfery ubóstwa. Stopa bezrobocia w województwie najbardziej dotkniętym tym zjawiskiem (warmińsko-mazurskie 25,8) jest aż o 70,8% wyższa niż średnia krajowa i o 138,8% wyższa od stopy w województwie o najniższym poziomie bezrobocia (mazowieckie – 10,8). Najwięcej klienteli opieki społecznej jest w województwie lubuskim i jest ich tam więcej o 49,8% niż wynosi średnia krajowa oraz o 104,6% niż w województwie śląskim, gdzie notujemy najniższy wskaźnik. Międzyregionalna rozpiętość zróżnicowań edukacyjnych jest więc zdecydowanie mniejsza niż zróżnicowań społecznych. Niemniej gimnazjum tych zróżnicowań nie niweluje, a nawet je powiększa. Można więc zasadnie powiedzieć, że nie spełnia swojej założonej funkcji egalitaryzacyjnej.

Tabela 3. Średnie wyniki z części matematyczno-przyrodniczej egzaminu gimnazjalnego

województwo	średni wynik ogółem		umiejętne stosowanie terminów, pojęć i procedur z zakresu przedmiotów matematyczno-przyrodniczych niezbędnych w praktyce życiowej i dalszym kształceniu	wyszukiwanie i stosowanie informacji	wskazywanie i opisywanie faktów, związków i zależności w szczególności przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych, przestrzennych i czasowych	stosowanie zintegrowanej wiedzy i umiejętności do rozwiązywania problemów
maksymalna liczba punktów	50		15	15	10	10
dolnośląskie	27,6	55%	62%	66%	53%	31%
kujawsko-pomorskie	26,5	53%	60%	64%	51%	28%
lubelskie	28,8	58%	64%	68%	55%	34%
lubuskie	25,2	50%	57%	62%	49%	24%
łódzkie	30,1	60%	66%	71%	58%	37%
małopolskie	30,0	60%	68%	69%	58%	36%
mazowieckie	29,9	60%	67%	69%	56%	38%
opolskie	26,6	53%	60%	65%	52%	27%
podkarpackie	29,7	59%	67%	69%	56%	35%
podlaskie	28,8	58%	65%	68%	54%	34%
pomorskie	27,8	56%	64%	65%	53%	32%
śląskie	27,0	54%	61%	65%	52%	29%
świętokrzyskie	30,9	62%	69%	71%	59%	40%
warmińsko-mazurskie	25,6	51%	57%	64%	49%	24%
wielkopolskie	26,5	53%	60%	64%	51%	27%
zachodnio-pomorskie	25,9	52%	58%	64%	49%	26%
kraj	28,2	56%	63%	67%	54%	32%

Źródło: Centralna Komisja Egzaminacyjna w Warszawie. Egzamin gimnazjalny 2002. Wyniki krajowe, s. 22

Tabela 4. Wskaźniki obrazujące zakres defaworyzacji społecznej w poszczególnych województwach

Województwo	Stopa bezrobocia	Osoby korzystające z materialnej pomocy społecznej na 10 tys ludności
dolnośląskie	18,4	742,4
kujawsko-pomorskie	19,2	976,1
lubelskie	14,0	771,8
lubuskie	21,3	995,8
łódzkie	16,3	788,3
małopolskie	12,2	615,3
mazowieckie	10,8	651,4
opolskie	15,7	658,7
podkarpackie	16,2	812,9
podlaskie	13,8	763,9
pomorskie	16,6	811,9
śląskie	12,9	544,7
świętokrzyskie	16,6	840,1
warmińsko-mazurskie	25,8	1114,8
wielkopolskie	12,5	626,7
zachodniopomorskie	20,8	992,1
kraj	15,1	744,0

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2001

Zdaję sobie sprawę, że przedstawione analizy mają charakter sygnalny i należałoby je pogłębić, schodząc na przykład na poziom powiatów i gmin, zwiększając liczbę zastosowanych wskaźników lub stosując bardziej wyrafinowane metody statystyczne. Chodziło mi jednak o zasygnalizowanie problemu i przedstawienie kierunku analiz polegających na rozpatrywaniu wyników sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych w powiązaniu z danymi statystycznymi obrazującymi przestrzenne różnice społeczne.